

Dünya kinosu 120 yaşında

Düz 120 il bundan önce Parisdə ilk kino təqdim olunub. 1895-ci ilin 28 dekabrında Parisdə dünya tarixində bir ilk imza atıldı - kinoseans keçirildi. Həmin axşam Kaputsinok bulvarında yerləşən "Qran-kafe"də 30-dan artıq tamaşaçının gözləri önündə 45 saniyəlik kino göstərildi. Amma o vaxtın insanı üçün hərəkət edən lentin ecazkar cazibəsi yetərli oldu. Bütün Paris bu möcüzəvi yenilikdən çalxalanırdı. O gücə Lümyer qardaşlarının icadına şübhə ilə yanaşanlar kor-peşman olmuşdu. Cəmi bir frankla sonralar tarixə qızıl həflərlə yazılacaq anı əldən vermişdilər. "Lionda "Lümyer" fabrikindən çıxan fəhlələr" adlı sənədli filmdən sonra həmin il daha 10 film çəkilmişdi. Hamısı da 1-2 dəqiqəlik. Amma 120 il bundan öncəsinin insanı üçün özünün gündəlik həyatının təkrarını görmək sözlə ifadə olunmayacaq qədər heyramtamiz idi. İnsan texnikanı yenə bilmişdi. 19 əsr texnologiyasız həyat, nəhayət dəyişmişdi; bəlkə də bu günümüzə baxanda indi daha dinc, insani, romantik görünə bilər, amma insan təbiət üzərində öz gücünü görmək istəyir. Kinonun icadı isə təbiətin əksini yaddaşa köçürmək demək idi.

Həmin tarixi gündən sonra "Qran-kafe" bütün Avropa incəsənətsevərlərinin məbədinə çevrildi. Nəinki zənginlər və orta təbəqə, kasıb insanlar belə boğazlarından kəsib, heç olmasa bir dəfə film izləmək üçün saatlarla növbədə gözləyirdilər. Kino sevgisi bütün ictimai prosesləri üstələmişdi. O zamanın mətbuatının təxminən bir il əsas mənsəti kino oldu. Hər kinoseans üçün Avropa və Amerikadan insanlar axışıb gəlirdilər. Lümyer qardaşlarının ikinci - "Qatarın La Syote vağzalına çatması" filminin qalasında həmin küçədə böyük izdiham yaşanmış, polis gücləndirilmiş iş rejiminə keçmişdi. 50 saniyəlik film birinci ilə müqayisədə tamaşaçılarda panika yaratmışdı. Təsəvvür edin, kinonun nə olduğunu hələ dərk edə bilməyən insanlar üstlərinə gələn qatardan qorxub pərpən-pərpən düşürlər. Qatarın onları basacağına zənn edib haray-həşirle itələşib bayıra qaçırlar... Amma bu da kinosevərləri özündən uzaqlaşdıra bilmədi. Yüksək adrenalin ar-

zusunda olan novatorlar günü-gündən "Qran-kafeni" özlərinə məskən etdilər.

Bir il sonra isə o zaman Fransadan sonra ikinci incəsənət mərkəzi sayılan Rusiyada həmin film təqdim edildi. Elə həmin ildə də fransızlar Rusiya haqqında kinoreportaj hazırladılar. Bu sənədli film II Nikolayın tacqoyma mərasimini əks etdirirdi.

Bütün bu böyük uğura, tarixi yeniliyə baxmayaraq kino yalnız 20 ildən sonra incəsənət siyahısına rəsmən salındı. 1919-cu ildə italyan əsilli tanınmış fransız yazıçı Riççoto Kanudo kinonu "Hərəkət edən plastika" adlandırır və onu bəşəriyyətin 7-ci əsas texnoloji möcüzəsi hesab edirdi.

1946-cı ildə isə Kann şəhərində ilk beynəlxalq kinofestival keçirildi. Həmin tarixdən bu günə qədər də keçirilməkdədir. Sovet kinorejissorları - Aleksandr Ptuşko, Mixail Romma, Fridrix Ermler Kann mükafatları ilə təltif olunaraq Rusiyanı şərəfləndirmişdilər.

Azərbaycan kino sənətinin tarixi də erkən - 1898-ci il iyunun 21-dən başlayır. İlk filmlər fotoqraf və nasir Aleksandr Mişon tərəfindən çəkilmiş xronika süjetlərindən ("Bibi-heybətə neft fontanı yanğını", "Balaxanıda neft fontanı", "Şəhər bağında xalq gəzintisi", "Qafqaz rəqs"i və s.) ibarət idi.

1915-ci ildə Qafqazda Pirone qardaşlarının açdığı səhmdar cəmiyyətləri (ticarət evləri) tərəfindən Bakı, Tiflis, İrəvan şəhərlərində prokat kontorları yaradılıb. 1915-ci ildə adı çəkilən cəmiyyət neft sənayeçilərinin pulu ilə İbrahim bəy Musabəyovun "Neft və milyonlar seltənətində" romanı əsasında eyni adlı ilk Azərbaycan bədii filminin çəkili-

şinə başladı. Filmi çəkmək üçün Peterburqdan rejissor Boris Svetlov dəvət olunmuşdu. Təbiət mənzərələri Bakıda və ətraf kəndlərdə, pavilyonla bağlı səhnələr isə Tiflisdə çəkilirdi. Filmdə Lütəli bəy rolunu Hüseyin Ərəblinski oynayıb. 1916-cı ildə Bakıda Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" ope-

rettası əsasında ilk Azərbaycan kinokomediyası çəkildi. 1919-cu ildə isə Azərbaycanın müstəqilliyinin ildönümü münasibətilə "Təntənə" adlı tammetrajlı film ekranlarda nümayiş etdirildi.

1923-cü ildə Azərbaycan Foto-Kino İdarəsi (AFKİ) təsis olundu. AFKİ ayrı-ayrı sahibkarların foto, kinoteatr və prokat kontorlarının milliləşdirilməsi və birləşdirilməsi tədbirlərini həyata keçirirdi. O zamanlar AFKİ-nin nəzdində Bakıda "Təyyarə", "Edison", "Milyon", "Ladaya", "Mədənci" və s. kinoteatrlar da var idi.

Azərbaycanda milli rejissor və aktyor kadrları hazırlamaq üçün 1925 ildə Ş.Mahmudbəyovun təşəbbüsü ilə AFKİ-nin nəzdində studiya təşkil edildi. C.Cabbarlı, M.Mikayılov, Ə.Tahirov və başqaları burada oxumuşdular. Filmlərin bədii keyfiyyətini yüksəltmək, milli kadrların inkişafına kömək məqsədilə Bakıya V.İ.Pudovkin, İ.A.Sevçenko, N.M.Şenqelaya, M.E.Çiaureli kimi məşhur kinorejissorları, eləcə də Q.M.Lemdeq, V.R. Lemke, A.V.Qalperin, İ.S.Frolov, Ə.M.Feldman, L.L.Kosmatov, V.M.Şneyder və başqa kinooperatorlar dəvət olunmuş, C.Cabbarlı, A.M.Şərifzadə və başqaları kino yaradıcılığı işinə cəlb edilmişdilər.

AFKİ sonralar "Azərbaycan kino" (1926-1930), "Azərbaycan kino" (1930-1933), "Azərbaycan kino" (1933), "Azərbaycan kino" (1934), "Azərbaycan kino" (1935-1940), "Bakı kinostudiyası" (1941-1959) kimi adlar daşımışdır, 1961-ci ildən C.Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyası adlanır.

Şəfiqə ŞƏFA